

Richard A. Lippa: Pohlaví, příroda a výchova

Nakladatelství Academia, Praha 2009, ISBN: 978-80-200-1719-2, 432 s.

Čo vytvára pohlavie, je to dané prírodou, alebo výchovou? Ktoré z týchto dvoch dimenzií vytvárajú tzv. maskulínne alebo feminínne správanie? Aj tieto základné otázky zo sféry „genderu“ (pohlavia) rieši autor Richard A. Lippa v skvelej publikácii *Pohlaví – příroda a výchova*. Kniha tohto profesora psychológie a autora mnohých článkov na tému gender, sexuálna orientácia, maskulinita a feminita vyšla pod pôvodným názvom *Gender, nature and nurture* v roku 2005 a v preklade do českého jazyka v roku 2009 zásluhou českých prekladateľov Jána Havlíčka a Jaroslavy Valentovej vo vydavateľstve ACADEMIA v Prahe.

V predhovore autor priznáva potrebu zaoberať sa touto tematikou, ktorá je v dnešnom svete čoraz aktuálnejšou. Ako sám hovorí, predložená kniha: „Podáva vyvážený a nezaujatý pohľad na to, čo veda v súčasnosti vie o správaní mužov a žien a opisuje hlavné teórie, ktoré sa pokúšajú vysvetliť genderové rozdiely, ich podobnosti a ich rôznorodosť.“ (Lippa 2009: 13, preklad do slovenčiny L. Jakóczy) Ďalej je v predhovore načrtnutá hlavná línia a témy, ktoré na seba tematicky nadväzujú. Okrem úvodu sa publikácia delí na sedem kapitol, ktoré sú ukončené dodatkom a zhrnutím. V dodatkoch kapitol sú uvedené okruhy, problémy, výzvy a otázky, ktoré sa môžu týkať niektorých oblastí nášho života alebo vedeckého bádania. Zhrnutia sú výstižné rekapitulácie s hlavnými bodmi zhrnutých kapitol. Knihu uzatvárajú potrebné prílohy, ako to vo väčšine prípadov vo vedeckých publikáciách býva: slovník pojmov, literatúra, menný register a vecný register.

V úvode, nadväzujúc na predhovor, je reflektované samotné tematické delenie knihy a hlavné problémy, ktoré pre autora predstavujú výzvu a potrebu ich priblíženia čitateľom. Prvá kapitola V čom je ten rozdiel je obsahovo zameraná na štúdium pohlavných rozdielov (evidentných a menej evidentných), na vysvetlenie metaanalýzy ako zhrnutia viacerých analýz a výskumov v oblasti genderu. Autor (opierajúc sa o niektoré metaanalýzy) poukazuje na menšie a väčšie rozdiely v osobnosti, v miere aktivity, v riskovaní v sociálnom správaní chlapcov a dievčat či mužov a žien. Ďalšie ťažiskové analýzy rozdielov sa týkajú vnímania neverbálneho správania, rozdielov v sexuálnom správaní, kritérií výberu partnera, preferencií zamestnania a záujmov, kognitívnych a fyzických schopností. Zaujímavosťou je empirickými analýzami podložený fakt: „Súčasná metaanalýza Johna Archera a Mani Mehdi Khani (2003) ukazuje, že vyššiu rôznorodosť je možno rozšíriť i na iné znaky vrátane fyzickej agresivity a na preferencie jednotlivých vlastností u partnerov, ako sú napr. peniaze, ambície, zdržanlivosť a vek. Pokiaľ sú v niektorých vlastnostiach muži rôznorodejší ako ženy, mohlo by to mať závažné dôsledky v každodennom živote. (...) V súlade s touto hypotézou zistila štúdia skúmajúca viac ako 13 000 vrahov jedincov rovnakého pohlavia, že v neuveriteľných 97% prípadov išlo o mužov, ktorí zavraždili iného muža, a len v 3% išlo o ženy, ktoré zavraždili iné ženy.“ (Daly – Wilson 1990) (Lippa 2009: 64, preklad do slovenčiny L. Jakóczy) Okrem týchto typov metaanalýz sa snaží autor poukázať aj na iné, menej početné a negeneralizované výskumy, pri ktorých nejde o kontinuálny typ správania napríklad v rámci rozdielov istých typov duševných porúch a porúch správania, v prežívaní emócií, v koncepte seba samého, v typoch hier a správania.

Maskulinita a feminita: Gender vo vnútri genderu – takýto kontroverzný názov nesie druhá kapitola publikácie. Obsahovo sa kapitola zaoberá výskumnými metódami maskulinity a feminity, pričom poukazuje na problém, ako v rozličných obdobiach rôzni autori chápali pojmy maskulinita a feminita. Prvý test na skúmanie tzv. mužskosti a ženskosti osôb bol dvojpolový test M.-F. Termana a Milesovej, ktorého výsledky boli publikované v roku 1936. Test bol založený na predpoklade, že maskulinita a feminita sú protiklady, z čoho vznikla aj kritika tohto postupu: ak odpovedáte na otázku, akým spôsobom odpovedajú väčšinou muži, tak neodpovedáte na ňu ako žena ad vice versa (a opačne). Terman a Milesová týmto vytvorili zjednodušené (buď – alebo) jednodimenzionálne poňatie maskulinity a feminity. Zdrvivúcu kritiku tohto postupu a skresľujúce výsledky z neho podala Eleanor Maccobyová (1966): „Maskulínni chlapci môžu byť príliš impulzívni, zatiaľ čo veľmi feminínne dievčatá môžu byť príliš ovplyvniteľné, poddajné a nepribojné. Inými slovami maskulinita u chlapcov a feminita u dievčat nemusia byť nakoniec až také žiaduce.“ (Lippa 2009: 88, preklad do slovenčiny L. Jakóczy) Vzostup „androgýnie“¹ ako predstavy, že najvýhodnejšie pre obe pohlavie je, ak niektoré prvky v ich správaní majú maskulínny, resp. feminínny charakter, vidieť od konca 60. a začiatku 70. rokov. Napríklad škály maskulinity určovali, do akého stupňa vykazujú jednotlivci pozitívne inštrumentálne znaky (vzťah k predmetom, riešenie problémov, pribojnosť a pod.), a škály feminity zas to, do akého stupňa vykazujú jednotlivci pozitívne expresívne znaky (prežívanie emócií, empatiu, starostlivosť o chorých a pod.). Takto vznikol

¹ Androgýnia sa v tomto kontexte chápe ako pojem označujúci jednotlivca s typicky mužskými a typicky ženskými osobnostnými charakteristikami, z gréckeho slova androgün – muž a gynikha – žena. Pozn. autora.

dvojdimenziálny koncept maskulinity a feminity. Tejto teórii sa nakoniec vytкло, že kategórie feminity a maskulinity vníma ako sociálne konštrukcie a nereflektuje biologické danosti pohlavia. Napokon iný prístup predstavuje test DG (diagnostika genderu), s ktorým prišiel R. A. Lippa. Podľa tohto maskulinita – feminita je reálne existujúca a merateľná, ale zároveň sa svojím spôsobom v priebehu a čase mení a je variabilná naprieč kultúrami a rozličnými skupinami. V závere kapitoly je načrtnutá schéma tzv. „jadra“ maskulinity-feminity.

Teória genderu je názov nasledujúcej kapitoly, pričom sa autor opiera o štyri koncepčné rámce: skupinové faktory, minulé biologické vplyvy a vplyvy spoločnosti a prostredia, súčasné biologické vplyvy a vplyvy spoločnosti a prostredia, vnútorné charakteristiky a povahové črty. Autor sa snaží jednotlivé položky podrobne rozoberať a podávať ich vzájomný vzťah pomocou ukážky v rámci schémy. Pri biologických vplyvoch vychádza z evolučnej teórie, poukazuje na dôležitosť genetického základu pohlavia, ako aj na vplyv nervového systému a vplyv hormónov. Ďalšou oblasťou sú teórie sociálneho učenia, rôzne kognitívne teórie, teórie genderovej schémy (to sú naše predstavy o hodnotení typicky ženských a mužských rolí – pozn. autora), sociálno-psychologické teórie, genderové stereotypy (tu vystupujú tzv. sebanaplnujúce proroctvá) alebo teórie sociálnych rolí.

Argumenty pre prírodu je názov v poradí štvrtej kapitoly. Autor ju začína príbehom premeny ženy na muža, keď pri narodení nebolo jednoznačne jasné pohlavie dieťaťa. Lekári sa rozhodli pre operáciu na ženu, s čím sa neskôr dospelá osoba nevedela stotožniť a dala sa operovať na muža. Experimenty na zvieratách ukázali, že tzv. mozog samca a jeho hormóny ho vedú jednoznačne k správaniu samca, aj keď jeho pohlavné orgány sú samičie. Podobné výsledky sa dali pozorovať na vývinových anomáliách niektorých jednotlivcov (u ľudí) vystavených neobyčajným hladinám hormónov. Je jednoznačne dokázaná súvislosť medzi hormónmi a správaním, samozrejme, spúšťačom nejakého správania môže byť nespočetne veľa faktorov. Argumenty vplyvu biologických faktorov vidieť v pohlavných rozdieloch v agresivite, vo vizuálno-priestorových schopnostiach a v sexuálnom správaní.

Argumenty pre výchovu je názov ďalšej kapitoly. Podľa autora je jednoznačné, že deti sa od malička učia pohlavne typickému správaniu a hrajú sa s typicky chlapčenskými alebo dievčenskými hračkami. Na druhej strane tieto preferencie vznikajú rodičovskou výchovou a sociálnym učením genderu a keby sme ich eliminovali, tak by toto typické správanie v hrách a v preferovaní hračiek nevznikalo. Ďalšie vplyvy predstavujú učitelia, vrstovníci a médiá. Autor v závere hovorí o sebanaplnujúcich proroctvách a potvrdzovaní správania, keď napríklad samotný učiteľ si myslí, že chlapci sú lepší v matematike, tak sa im bude venovať viac a lepšie ako dievčatám a ony si zas vytvoria dojem, že je to parketa chlapcov a samy nikdy nebudú mať také výsledky ako oni. Tým posilňujú v sebe negatívny dojem a obraz o predmete a vlastných schopnostiach.

Šiesta kapitola s názvom Krížový výsluch je napísaná vo forme humorného dialógu medzi dvomi fiktívnymi (personifikovanými) osobami – Prírodou a Výchovou. Odznejú tu všetky argumenty za a proti a napokon dôjde k zhode dôležitosti oboch dimenzií v rámci vnímania a pochopenia genderu.

Gender, príroda a výchova: Pohľad do budúcnosti – takto je pomenovaná posledná kapitola publikácie. Autor sa tu snaží dať ucelený pohľad na problém genderu, pohlavia, pričom sa zamyslí nad zložitým reťazcom príčin a ich spleť. Debata o tom, čo je naučené a čo vrodené, sa nedá pochopiť bez kontextu ich chápania ako vzájomne prepojených dimenzií. Tieto otázky majú však veľký význam pre reálny život, môže sa to týkať sféry spôsobu výchovy, fungovania škôl, deľby práce, opatrovníctva detí, kariéry matky, pohlavných rozdielov v zamestnaní, politiky či armády. Napokon by som túto kapitolu, ale aj recenziu knihy ukončil autorovými slovami: „Tak vedecký výskum, ako aj verejná mienka o pôsobení vrodených a naučených faktorov na pohlavie bude mať vplyv na verejné politické rozhodnutia týkajúcich sa týchto tém.“ (Lippa 2009: 360, preklad do slovenčiny L. Jakóczy)

Ladislav Jakóczy